

Котляревська К. Ю.,

аспірантка
кафедри управління персоналом та економіки праці,
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
kotlyarevskaya.ksyu@gmail.com

Котляревская К. Ю.,

аспірант
кафедры управления персоналом и экономики труда
Харьковский национальный экономический университет им. С. Кузнеця

Kotliarevska K. Y.,

post graduate student of Department of Personnel Management
and Labor Economic
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

БЕЗРОБІТТЯ ТА ЗАЙНЯТІСТЬ: СТАН І ВИКЛИКИ СУЧАСНОСТІ

БЕЗРАБОТИЦА И ЗАНЯТОСТЬ: СОСТОЯНИЕ И ВЫЗОВЫ СОВРЕМЕННОСТИ

UNEMPLOYMENT AND EMPLOYMENT: THE STATUS AND THE CHALLENGES OF THE MODERNITY

У статті проведено аналіз сучасного стану та тенденцій розвитку ринку праці України з урахуванням важливих політичних та економічних подій. Визначено динаміку основних показників на ринку праці. Виявлено проблеми та перспективи розвитку українського ринку праці і запропоновані заходи щодо його реформування.

В статье проведен анализ современного состояния и тенденций развития рынка труда Украины с учетом важных политических и экономических событий. Определена динамика основных показателей на рынке труда. Выявлены проблемы и перспективы развития украинского рынка труда и предложены меры по его реформированию.

The current state and trends of the Ukrainian labor market taking into account the important political and economic events is analyzed in the article. The dynamics of the main indicators of the labor market is analyzed too. Also there was identified problems and prospects of development of the Ukrainian labor market and was proposed measures to reform it.

The most urgent problems of labor market in Ukraine is a large-scale labor migration, especially in connection with military operations and movement of the working population of Donetsk and Lugansk Oblast and Crimea occupied territory, the growth of informal employment, the imbalance of demand and supply of labor, nequalifikanist workers, the decline of regional markets Labour major industries, low social protection of disabled people, the lack of employment opportunities for socially disadvantaged groups.

Ключові слова. Ринок праці, економічно активне населення, зайняте населення, безробітне населення, наймані працівники, заробітна плата.

Ключевые слова. Рынок труда, экономически активное население, занятое население, безработное население, наемные работники, заработная плата.

Key words. The labor market, the economically active population, employed people unemployed people, hired employees, wages.

Вступ. Високоєфективна, конкурентоспроможна робоча сила є невід’ємною умовою успішного функціонування економіки будь-якої держави. Ринок праці являє собою один із найбільших динамічних елементів ринкової економіки, складну систему, яка постійно розвивається і змінюється під впливом політичних та економічних подій.

Найгострішою проблемою ринку праці є неефективна зайнятість та умови праці найманих працівників. Неефективна зайнятість визначає міру відставання від розвинених країн у продуктивності праці, безробіття, порушення структурних диспропорцій зайнятості, неконтрольований відтік робочої сили за кордон, падіння рівня доходів населення тощо. Підвищення ефективності найманої праці має розглядатись у контексті ринково орієнтованого розвитку економіки України, зокрема конкуренції між суб’єктами трудових відносин, що створює підґрунтя для ефективної праці

Проблеми сучасної економіки необхідно розглядати виходячи зі стану й перспектив розвитку ринку праці — головної складової ринкової системи, оскільки економіка — це насамперед відносини між людьми, які формують їх рівень життя.

Значна кількість вітчизняних і закордонних учених приділяли увагу дослідженню проблемам розвитку ринку праці в Україні. Українські науковці (Г. В. Назарова, А. М. Колот, С. І. Бандур, О. А. Грішнова, Т. А. Заяць, С.В. Мельник) у своїх працях торкаються різних проблем розвитку ринку праці, зайнятості і безробіття, оплати праці і соціальної політики та досліджуючи основні тенденції цієї сфери. Незважаючи на велику кількість наукових праць вітчизняних авторів щодо проблем розвитку ринку праці в Україні, необхідно зауважити, що існує доцільність постійного дослідження даного питання, оскільки потрібно продовжувати пошук факторів впливу, які формулюють основні тенденції розвитку ринку праці. Це зумовлює актуальність дослідження стану ринку праці в Україні та шляхів його покращення, адже є доцільним постійний моніторинг ще й з точки зору Євроінтеграції та вступу до Євросоюзу.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є виявлення актуальної ситуації, що склалася на українському ринку праці, визначення позитивних і негативних сторін його розвитку для забезпечення інформацією відповідних розробок. Виявивши основні тенденції розвитку та стан ринку праці, що дасть можливість визначити найважливіші проблеми, що вимагають скорішого вирішення.

Результати дослідження. Процеси, що відбуваються на ринку праці й у сфері зайнятості, тісно пов’язані з процесами у державі. По-перше, український ринок праці отримав значні втрати в результаті анексії Криму, бойових дій у Луганській і Донецькій областях. Локальні підприємства та регіональні офіси компаній на цих територіях зазнали серйозних втрат або знищення, що призвело до скорочення персоналу та до закриття підприємств; по-друге, збільшився рівень міграції та його територіальна направленість. Внутрішня міграція наносить додаткове навантаження на ринок праці центральних і західних регіонів України, що впливає на збільшення рівня безробіття та навантаження кількості безробітних на одне робоче місце у регіоні. Також потрібно звернути увагу на закриття або ж ізоляцію деяких ринків у результаті

політичних подій, насамперед російського. Разом з тим, і так досить високий рівень міграції до країн Європи, на даний час ще більше змінюється та завдає втрат українським підприємствам.

Незмінними у негативному сенсі залишаються високий рівень прихованого безробіття, старіння населення та депопуляція, участь працездатного населення у бойових діях, що значно скорочує чисельність трудового потенціалу України та його можливості. У межах дослідження проведено аналіз стану та руху найманих працівників, їх мобільності, оплати праці, кількісного та якісного складу, підготовки та підвищення кваліфікації, умов праці.

За даними аналізу населення з питань економічної активності середньомісячна кількість економічно активного населення віком 15–70 років у 2015 р. становила 18,1 млн осіб, з них 17,4 млн осіб (96,1 %) були у працездатному віці. Із зазначеної кількості громадян віком 15–70 років 16,4 млн осіб, або 90,9 %, були зайняті економічною діяльністю, а решта — 1,7 млн осіб, відповідно до методології Міжнародної організації праці (МОП), класифікувалися як безробітні.

Рівень економічної активності населення віком 15–70 років становив у 2015 р. 62,4 %, у працездатному віці — 71,5 %.

Найвищий рівень економічної активності був характерний для осіб віком 35–49 років, а найнижчий — для молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років. Найвищий рівень економічної активності мали особи з повною вищою освітою (77,9 %) і з професійно-технічною освітою (70,7 %), найнижчий — з базовою загальною (20,6 %) і початковою загальною або не мали освіти (6,5 %) (табл. 1).

Таблиця 1

РІВЕНЬ ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ ЗА ВІКОВИМИ ГРУПАМИ, СТАТТЮ ТА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ У 2015 РОЦІ

	Усього	У тому числі за віковими групами, років							Працездатно го віку
		15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
Усе населення	62,4	36,3	80,8	82,3	85,2	85,0	65,9	14,5	71,5
жінки	56,2	31,8	70,7	73,3	80,5	83,7	59,1	12,2	66,5
чоловіки	69,2	40,6	90,5	91,2	90,1	86,5	74,1	17,9	76,7
міські поселення	63,1	33,5	83,4	84,3	87,1	86,6	66,2	13,1	72,9
сільська місцевість	60,8	41,2	75,3	76,9	81,0	81,9	65,1	17,5	68,8

Кількість зайнятого населення віком 15–70 років у 2015 р. становила 16,4 млн осіб, з нього у працездатному віці — 15,7 млн, або 95,7 %. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років становив 56,7 %, а в населення працездатного віку — 64,7 %. Найвищий рівень цього показника спостерігався

серед осіб віком 35–49 років, а найнижчий — у молоді віком 15–24 років та осіб віком 60–70 років.

У структурі зайнятого населення за професійними групами найбільшу частку склали особи, які працювали у найпростіших професіях (18,4 %), професіонали (17,7 %) та працівники сфери торгівлі та послуг (16,4 %) (табл. 2).

Таблиця 2

**ЗАЙНЯТЕ НАСЕЛЕННЯ ЗА ПРОФЕСІЙНИМИ ГРУПАМИ,
СТАТТЮ ТА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ У 2015 РОЦІ**

	Усе населення	Жінки	Чоловіки	Міські поселення	Сільська місцевість
Усього, тис. осіб	16443,2	7872,4	8570,8	11309,0	5134,2
у тому числі за професійними групами					
законодавці, вищі державні службовці, керівники, менеджери (управителі)	1299,0	514,0	785,0	1115,8	183,2
професіонали	2903,7	1770,2	1133,5	2454,2	449,5
фахівці	1978,3	1278,9	699,4	1547,0	431,3
технічні службовці	521,2	435,0	86,2	409,2	112,0
працівники сфери торгівлі та послуг	2691,2	1817,7	873,5	1992,2	699,0
кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	155,8	59,2	96,6	54,6	101,2
кваліфіковані робітники з інструментом	2017,0	275,5	1741,5	1472,5	544,5
робітники з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування, складання устаткування	1849,2	299,2	1550,0	1225,1	624,1
найпростіші професії	3027,8	1422,7	1605,1	1038,4	1989,4

Відповідний статевий розподіл зайнятих осіб свідчить, що значне домінування жінок, порівняно з чоловіками, спостерігалось серед технічних службовців (83,5 % проти 16,5 %); працівників сфери торгівлі та послуг (67,5 % проти 32,5 %); фахівців (64,6 % проти 35,4 %); професіоналів (61,0 % проти 39,0 %), натомість чоловіки переважали серед кваліфікованих робітників з інструментом (86,3 % проти 13,7 %) і робітників з обслуговування, експлуатації та контролювання за роботою технологічного устаткування (83,8 % проти 16,2 %).

Серед загальної кількості зайнятих осіб кожний шостий працював у промисловості або у торгівлі, сьомий — у сільському господарстві.

У 2015 р. у восьми регіонах країни рівень зайнятості населення віком 15–70 років перевищував середній показник по Україні (м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Рівненська, Миколаївська, Київська, Вінницька, Одеська області). При цьому найвище значення цього показника спостерігалось у м. Києві (62,0 %).

В умовах ринкової економіки поширюється неформальна зайнятість населення, яка охоплює усі неформальні робочі місця як у неформальному, так і офіційному (формальному) секторах економіки.

У 2015 р. кількість неформально зайнятого населення становила 4,3 млн, або 26,2 % від усього зайнятого населення (табл. 3).

Таблиця 3

**ЗАЙНЯТЕ НАСЕЛЕННЯ ЗА ФОРМАМИ, СТАТУСАМИ ЗАЙНЯТОСТІ
ТА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ У 2015 РОЦІ**

	Зайняте населення			З нього неформально зайняте населення				
	Усього, тис. осіб	у тому числі працювали		тис. осіб	у тому числі			
		за наймом	не за наймом		за наймом		не за наймом	
					тис. осіб	у %	тис. осіб	у %
Усього	16443,2	13823,4	2619,8	4303,3	2385,2	17,3	1918,1	73,2
у тому числі								
міські поселення	11309,0	10311,3	997,7	2118,3	1697,8	16,5	420,5	42,1
сільська місцевість	5134,2	3512,1	1622,1	2185,0	687,4	19,6	1497,6	92,3

Зазвичай неформальна зайнятість притаманна населенню окремих соціально-економічних груп. Так, неформальні трудові відносини переважали у секторі самостійної зайнятості, де частка населення, яке працювало на неформальних робочих місцях становила 73,2 %, а серед працюючих за наймом таких осіб було 17,3 %.

Більше половини неформально зайнятих осіб (50,8 %) були мешканцями сільської місцевості. Також чоловіки, порівняно з жінками, були схильніші працювати неформально (58,8 %).

Аналіз неформальної зайнятості у розрізі вікових груп свідчить, що найвищий її рівень характерний для осіб у віці 15–24 роки (36,1 %) та у віці 60–70 років (37,2 %).

Зазначені категорії населення вразливіші та соціально незахищені в сучасних умовах господарювання. Поширення неформальної зайнятості серед осіб пенсійного віку насамперед спричинене низьким рівнем пенсійного забезпечення, що спонукає їх до пошуку неформальних джерел отримання додаткових засобів існування (табл. 4).

У більшості випадків молодіжний характер неформальної зайнятості проявляється в потребі додаткового заробітку під час здобуття освіти. У 2015 р. серед неформально зайнятого населення понад дві третини (67,5 %) склали особи, які мали професійно-технічну та повну загальну середню освіту, а серед офіційно зайнятого населення переважали особи з вищою освітою (включаючи повну, базову та неповну вищу освіту) (61,8 %) (рис. 1).

Кількість безробітних (за методологією МОП) у віці 15–70 років у 2015 р. становила 1,7 млн осіб, з них майже дві третини склали мешканці міських поселень (1,1 млн осіб). Із загальної кількості безробітних 1,3 млн осіб, або 77,8 %, раніше працювали, а інші 0,4 млн осіб шукали роботу вперше та не мали досвіду роботи.

Таблиця 4

**КІЛЬКІСТЬ НЕФОРМАЛЬНО ЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ
ЗА ВІКОВИМИ ГРУПАМИ У 2015 РОЦІ**

	Усього		У тому числі за віковими групами (років), у % до загальної кількості зайнятого населення відповідної вікової групи							Працевда тного віку, тис. осіб
	тис. осіб	у % до загальної кількості зайнятих	15–24	25–29	30–34	35–39	40–49	50–59	60–70	
Усе населення	4303,3	26,2	36,1	26,8	25,0	25,6	24,0	24,0	37,2	4046,3
жінки	1772,2	22,5	30,5	22,0	20,5	21,6	20,0	22,1	39,3	1626,5
чоловіки	2531,1	29,5	40,4	30,5	28,6	29,2	28,1	25,9	35,0	2419,8
міські поселення	2118,3	18,7	26,6	20,3	19,9	19,8	17,5	15,8	14,9	2052,5
сільська місцевість	2185,0	42,6	49,4	42,0	40,6	39,7	37,6	41,5	74,1	1993,8

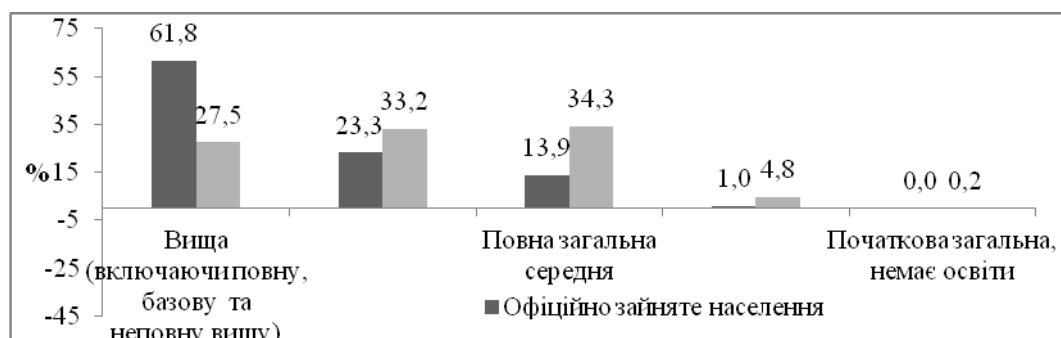

Рис. 1. Формальна та неформальна зайнятість населення за освітою у 2015 р.

До останньої категорії в основному належала молодь, яка була непрацевлаштована після закінчення навчальних закладів. Так, серед таких безробітних у 2015 р. частка осіб віком 15–24 роки складала 68,9 %, а у віці 25–29 років — 18,1 %. Більшість безробітних шукали роботу самостійно (72,5 %), а решта зверталася за допомогою до державної служби зайнятості. Рівень безробіття населення (за методологією МОП) віком 15–70 років у цілому по

Україні у 2015 р. становив 9,1 % економічно активного населення зазначеного віку, а серед населення працездатного віку — 9,5 %. Цей показник був вищим серед населення сільської місцевості (9,4 %) порівняно з мешканцями міських поселень (9,0 %).

Рівень безробіття населення працездатного віку (за методологією МОП) у 3,5 разу перевищував рівень зареєстрованого безробіття, розрахованого по відношенню до економічно активного населення працездатного віку (у жінок — у 2,5 разу, чоловіків — у 5,2 разу, міських поселеннях — у 3,9 разу, сільській місцевості — у 3,1 разу) (рис. 2).

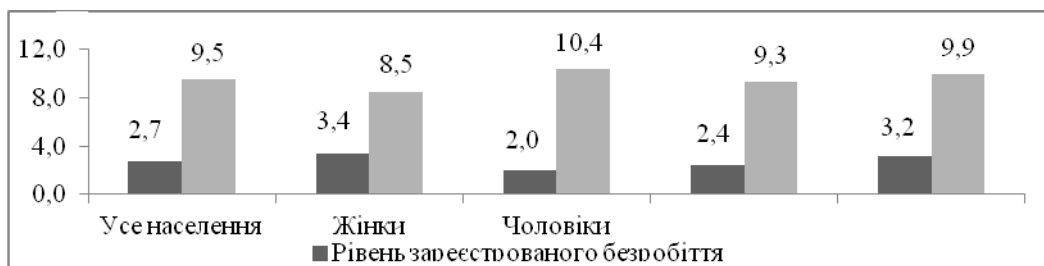

Рис. 2. Безробіття серед економічно активного населення працездатного віку за статтю та місцем проживання у 2015 році

Слід зазначити, що у 2015 р., порівняно з 2014 р., у складі безробітних за причинами незайнятості відбулося збільшення питомої ваги вивільнених з економічних причин (на 5,5 в.п.) та осіб, що мали сезонний характер роботи (на 0,6 в.п.). Водночас спостерігалось зменшення частки звільнених у зв'язку із закінченням строку контракту або договору найму та не працевлаштованих після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (на 3,0 в.п. у кожній групі), звільнених за власним бажанням, за угодою сторін (на 2,9 в.п.) та інших причин безробіття (на 0,7 в.п.) (табл. 5).

Таблиця 5

ПРИЧИНИ НЕЗАЙНЯТОСТІ БЕЗРОБІТНОГО НАСЕЛЕННЯ
(за методологією МОП)

Причини незайнятості безробітного населення	2014 р.	2015 р.
Безробітне населення (за методологією МОП) у віці 15–70 років, %	100,0	100,0
у тому числі за причинами незайнятості		
вивільнені з економічних причин	22,3	27,8
звільнені за власним бажанням, за угодою сторін	31,8	28,9
звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору	7,8	7,5
сезонний характер роботи	9,3	9,9
не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів	16,7	16,4

виконують домашні (сімейні) обов'язки тощо	4,6	3,7
стан здоров'я, оформлення пенсії	1,4	0,9
демобілізовані з військової строкової служби	0,3	0,3
студенти, учні денної форми навчання	0,6	0,1
інші причини	5,2	4,5

Серед загальної кількості зареєстрованих безробітних (490,8 тис.) на кінець 2015 р. 409,5 тис., або 83,4 %, мали досвід роботи, з них кожний четвертий раніше працював у сільському господарстві, лісовому господарстві та рибному господарстві, кожний п'ятий — у промисловості, і кожний сьомий — в оптовій і роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів.

Кількість вільних робочих місць (вакантних посад), заявлених роботодавцями, на кінець 2015 р. становила 25,9 тис., що на чверть (26,6 %) менше, ніж на кінець 2014 р.

Із загальної кількості вакансій кожна п'ята була в переробній промисловості, кожна шоста — в оптовій і роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, кожна дев'ята — у державному управлінні й обороні; обов'язковому соціальному страхуванні; транспорті, складському господарстві, поштовій і кур'єрській діяльності. Наявність структурної диспропорції між попитом на робочу силу та її пропозицією є фактором, що обмежує як можливості працевлаштування безробітних, так і задоволення потреб роботодавців у працівниках. Навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) у цілому по країні збільшилося зі 145 осіб на кінець 2014 р. до 189 осіб на кінець 2015 р. Використання робочої сили у 2015 р., порівняно з попереднім роком, характеризувалося зниженням ефективності використання робочого часу, коливання обсягів вимушеної неповної зайнятості були неоднозначними.

Так, кількість працівників, які знаходились у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення виконання робіт), порівняно з попереднім роком, скоротилася на 30,8 %, а кількість працівників, переведених з економічних причин на неповний робочий день (тиждень) — на 16,4 %.

Загалом у 2015 р. 62,6 тис. працівників знаходились у відпустках без збереження заробітної плати (на період припинення виконання робіт). Більше половини таких працівників зайняті в промисловості (37,4 тис. осіб), ще 10,4 % — у будівництві (6,5 тис. осіб).

Упродовж 2015 р. зберігалась тенденція щодо скорочення мобільності робочої сили порівняно з попереднім роком. Так, кількість прийнятих і вибулих працівників скоротилася порівняно з попереднім роком на 112,5 тис. осіб і 277,5 тис. осіб відповідно.

Безумовною проблемою ринку праці продовжує бути низький середній рівень заробітної плати і відповідно низька питома вага витрат на робочу силу у собівартості виробництва та оплати праці найманих працівників, надмірна диференціація заробітної плати, передусім у бюджетній сфері.

Законодавча та виконавча влади мають якнайшвидше створити передумови розв'язання зазначених проблем, сприяти якнайповнішому використанню трудового потенціалу суспільства. Прогнози розвитку ринку праці мають стати

невід'ємною складовою всіх стратегічних документів, програм розвитку всіх галузей економіки та регіонів.

Перспективним є поєднання підвищення заробітної плати із збільшенням соціального пакета для працівників. Такий підхід може дати кращі результати, ніж пряме підвищення заробітної плати. Це дасть змогу залучати кваліфікованіших, вмотивованіших працівників і дасть змогу підвищити їх продуктивність.

Висновки. Отже, проаналізувавши стан розвитку ринку за даними Держкомстату, найактуальнішими проблемами ринку праці України залишається широкомасштабна трудова міграція, особливо у зв'язку з військовими діями та переміщенням працездатного населення з частини Донецької та Луганської області та окупованої території Криму, зростання неформальної зайнятості, дисбаланс попиту й пропозиції робочої сили, некваліфікованість працівників, занепад регіональних ринків праці основних галузей господарства, низький соціальний захист непрацездатних громадян, відсутність можливостей працевлаштування соціально незахищених верств населення.

Таким чином ринок праці дзеркально відображає більшість політичних і соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, та фокусує в собі найгостріші проблеми, які спричиняють поглиблення кризових явищ, стримують структурні зміни, а їх вирішення створює передумови для соціального і економічного зростання.

Література

1. *Брит О.В.* Сучасний зареєстрований ринок праці як інструмент державного регулювання забезпечення роботою фахівців з вищою освітою / О. В. Брит // Економіка та держава. — 2009. — №1. — С. 106–108.
2. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=230309&cat_id=173564
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Brit, O.V.(2009), “Current registered labor market as an instrument of state regulation of the work of specialists with higher education”, *Ekonomika ta derzhava*. - 2009. — no. 1. — S. 106–108.
2. Website Derzhavna sluzhba zajnyatosti, available at: <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/publish/article?art> (Accessed 22 June 2016)
3. Website Derzhavna sluzhba staty`sty`ky` Ukrayiny, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 22 June 2016)

Стаття надійшла до редакції 05.06.2016 р.